

Јелена Н. Радосављевић

Стипендиста Фонда за младе таленте РС

Сеча Река

ЦРКВА ГРАЧАНИЦА У СЕЋАЊИМА ПРОТЕ БОГОЉУБА Н. МИЛОШЕВИЋА

Апстракт: У раду је приређен и објављен кратак рукопис Богољуба Н. Милошевића, ваљевског окружног протопрезвитера у времену од 1918. до 1928. године, под насловом „Црква грачаничка”. У предговору су дати основни биографски подаци о аутору и указано на вредност рукописа као историјског извора. Описано је његово физичко стање и датирано време настанка. Рукопис је критички приређен и дат је у целини. Приређивачке интервенције вршене су како би се што је могуће тачније утврдили подаци које аутор наводи, и идентификовале личности, догађаји и топоними.

Кључне речи: Црква Грачаница, Тубравић, Ваљево, Сеча Река, Богољуб Н. Милошевић, свештеници, попис, обнова.

CHURCH OF GRAČANICA ACCORDING TO MEMORIES OF ARCHPRIEST BOGOLJUB N. MILOSEVIĆ

Abstract: The work elaborates and presents short manuscript written by Bogoljub N. Milosević who was Valjevo district protopresbyter from year 1918 to 1928. The manuscript title is „Church of Gračanica”. The foreword of this article refers to basic biographic details about author of manuscript and points out its value as historical source. Also, it describes its physical condition and dated time of its origin. The manuscript is critically elaborated and it is presented in total. The changes and interventions made by the author of this article are made only for the purpose of identifying, as accurately as possible, data mentioned in the manuscript as well as noted persons, place names and events.

Key words: Gračanica church, Tubravić, Valjevo, Seča Reka, Bogoljub N. Milošević, priests, census, renewal.

Богољуб Н. Милошевић, протојереј – ставрофор, свештеник црква у Сечој Реци, Ваљево и Београду, и посланик у скупштинским сазивима Краљевине Србије од 1909. до 1919. године, оставио је богату рукописну заоставштину. Његов отац Новак, био је угледан свештеник и један од оснивача Народне радикалне странке (НРС), као и посланик у више сазива Народне скупштине. Мајка Ружица, рођена Ђурић, била је сестра проте Милана Ђурића из Заовина, такође свештеника и посланика НРС.

Након завршене основне школе у Сечој Реци, Богољуб Н. Милошевић похађао је гимназију у Ужицу, затим у Београду па у Чачку. Из чачанске гимназије истеран је 1893, због тога што је на састанку литерарне дружине *Танаско Рајић* расправљао о улози династија Карађорђевића и Обреновића у српској историји, изједначавајући њихов значај. Након тога је илегално прешао у Црну Гору. У Србију се вратио преко Аустро-Угарске. Године 1895. уписао је Београдску богословију, коју је 1899. успешно завршио. Војни рок је одслужио у Ваљево. Оженио се Наталијом, ћерком проте Светозара Петровића из Бранковине. Свештеничку дужност прво је вршио у Брђанима код Горњег Милановца, да би се 1906. вратио у Сечу Реку, и добио једну од парохија тамошње цркве. Као стипендиста Светог Синода Православне цркве у Краљевини Србији провео је две године и шест месеци на студијама Филозофије у Јени. Од 1909 до 1919, био је и посланик Народне скупштине на листи Самосталних радикала. Године 1914. прешао је са службом у Ваљево. Познат је по томе што за време трајања ратних операција и епидемије тифуса 1914. није напуштао град, вршећи и више десетина опела дневно. Као народни посланик прешао је с војском Албанију, и стигао до Француске. До повратка у земљу боравио је у Ници, Паризу, Женеви, а једно време и на Солунском фронту. Године 1928. из Ваљева је прешао у Београд, где је прво био свештеник Вознесенске цркве, а потом цркве Светог Саве. Други светски рат провео је у Београду. Заједно са сином Михаилом, доктором права и предратним шефом државног буџета, учествовао је у спасавању људи из немачких затвора и логора у Београду, за шта се упорно залагао како код окупационих, тако и код локалних полицијских власти. Посебно се бринуо за затворена малолетна лица. Богољуб Н. Милошевић бавио се историографским и књижевним радом, пишући приче засноване на усменој традицији средине из које је поникао, али и поезију. Једно време био је уредник Весника Српске цркве. Умро је у Београду 1959. године.¹

¹ Радосављевић, 2002, 114-116.

У својим рукописима Богољуб Н. Милошевић говори о много познатих лица, попут митрополита Јосифа Цвијовића, с којим је заједно био и у богословији и у црквеној општини у Сечој Реци, о збивањима уочи и током првог светског рата, али и о првим годинама нове власти у Југославији након 1944. Био је врстан говорник, о чему сведочи и књига беседа под насловом *Из великих дана*, које је као свештеник говорио од 1912. до 1918. године у црквама у Сечој Реци, Ваљево, али и на другим местима.² Међутим, посебно су драгоцени његови описи Ваљева између два светска рата, који никада нису објављени. Интересујући се за црквену историју, при чему се делом ослањао и на занемарену народну традицију, написао је краћи спис под насловом *Црква Грачаничка*, у коме је дао и шематизам свештеника који су служили при њој.³

Поменути текст писан је руком, пре 10. маја 1956, што је јасно на основу датума који стоји на његовом крају. Он садржи пет страна, и налази се на почетку прве од три свеске, у којима је изнео своја сазнања о Ваљево и околини, као и сећања на време проведено у том граду. Рукопис садржи податке о градњи и каснијој обнови цркве Грачанице, затим податке о свештеницима који нису заступљени у црквеним шематизмима, као и мало познате податке како је црква у Ћелијама претворена у женски манастир, који је временом поново постао значајан духовни центар. Овај кратки шематизам свештеника цркве Грачанице не одликује се увек хронолошком тачношћу података, али пружа информације које службени шематизми не садрже, а које се односе на неке од биографија локалних свештеника. Исто тако, њено повезивање са једним од археолошких локалитета у околини Косјерић, који још увек није испитан а садржи више археолошких слојева, такође је занимљиво. Без утемељења у народној традицији свог завичаја, он сигурно не би кренуо у потрагу за старим богослужбеним књигама у цркву Грачаницу.

У даљем тексту поменути рукопис проте Богољуба Н. Милошевића дајемо у целини. У њему је извршена идентификација појединих личности, места и догађаја, а друге приређивачке интервенције нису вршене. Како би предговор приређивача био што краћи, највише појашњења дато је у научном апарату који прати приређени рукопис.

2 Милошевић, 1920.

3 Биографске податке о проти Богољубу Н. Милошевићу пронашли смо и у његовим аутобиографским рукописима. Они су, као и рукопис о цркви Грачанице код Ваљева, у личној својини његове унукe, академика Наде Милошевић-Ђорђевић из Београда, која ми их је уступила на коришћење и приређивање, на чему јој се и овом приликом срдачно захваљујем.

Црква грачаничка

Као протојереј Округа ваљевског интересовао сам се нарочито за ову цркву⁴ јер у моме крају⁵, где сам се родио, постојало је предање да су књиге манастира Парамона, који је био разрушен од Турака, пренешене у храм грачанички, који је био подигнут још за време Немањића (манастир Парамон сазидан је од неког властелина у средњем веку, који је имао свој град-кулу, где се сада налази парамунско гробље).⁶ Који је главни ктитор и у коме је стилу био подигнут не зна се. Али зна се тачно да су тај храм Турци разрушили након рушења манастира Парамона.⁷ На истом месту, у селу Тубравићу, срез и округ ваљевски, тај храм је обновио о своме трошку Милосав Ковачевић, земљорадник из Тубравића.⁸

Никаквих података нема о зидању првог храма и у коме је стилу био подигнут, а овај храм који данас постоји, под именом црква грачаничка, сазидан је у византијском стилу. Вероватно је да су избегли калуђери из разрушеног Парамона донели књиге у храм грачанички. Ја сам обишао и посетио и друге цркве у срезу и округу ваљевском и нигде нисам могао наћи ниједну књигу манастира Парамона.

Ова је црква посвећена Арханђелу Михаилу. Иако је обнављање ове цркве новијег датума, не зна се тачна година обнављања (вероватно

4 Грачаница у Тубравићу.

5 Сеча Река код Косјерића.

6 Усмена предања становништва Ужичке Црне Горе садрже податке да су археолошки остаци који се налазе у селу Парамун код Косјерића, црквине или манастириште. Међутим, како археолошка истраживања на том месту нису вршена, то је немогуће потврдити. Вероватно се, ипак, ради о остацима неког мањег фортификацијског објекта, из чијег назива грчког порекла је изведено и само име села, које нема словенски корен.

7 Најранији помен ове цркве налази се у османским дефтерима из 1560. године. Тада је Грачаница била манастир у истоименом селу, поред Тубравића, чији је део касније постало. Ипак, и касније се у различитим изворима део села где се налази црква назива посебним именом, Грачаница. Видети: Стојић, 2010, 12.

8 У *Попису цркава и манастира у Кнежевини Србији*, извршеном 1836. године, наводи се да су обновитељи цркве били поменути Милосав Ковачевић, из Грачанице, и Милован Томић из Стубла. То потврђује тачност навода о обнови цркве које даје Богољуб Н. Милошевић. *Црква Светиоџ арханђела Михаила, Попис цркава и манастира, Округе ваљевско*, Архив Србије, фонд: Државни савет ИИАф IN, 30/836. 388-389.

1789. или 1823).⁹ Међутим, антиминос је осветио митрополит Петар¹⁰ београдски 1834. године, маја 12, за време владавине кнеза Милоша Обреновића. Када би се нашао неки вредан човек да нађе однешене књиге манастира Парамона, чији се темељи и данас познају на Реновској коси изнад речице Реновице¹¹, где је данас подигнута нова основна школа, многе би се историјске тајне расветлиле, како о зидању ових храмова, тако и о њиховом рушењу.

По предању и црквеним протоколима – матицама, зна се за ове свештенике да су служили при цркви грачаничкој:

Нешо Ранисављевић, пореклом од Ковачевића из села Тубравића¹². Доживео је дубоку старост, преко осамдесет година. Служио је као парох више од четрдесет година. сахрањен је у црквеној порти, с леве стране уз олтар.¹³ После Неша дошао је свештеник Јован Дундић¹⁴, пореклом Босанац, колико је година опслуживао ову цркву не зна се.

После Дундића дошао је Јован Мирић, мада и ово презиме, као и презиме попа Андрије, није тачно.¹⁵ Само се зна да су поповали и

9 На основу података из *Пописа цркава и манастира из 1836. године*, види се да је обнова цркве извршена 1814. То је податак коме се свакако може веровати, јер је добијен од савременика њене обнове. *Нав. место*.

10 Митрополит Петар Јовановић (1833-1859), поглавар аутономне Православне цркве у Кнежевини Србији.

11 Локалитет у селу Парамуну, општина Косјерић.

12 Село у близини Ваљева.

13 Овај свештеник помиње се у Великом београдском календару за годину 1852 са шематизмом Књажества Србије, као *свештеник аранђелски*. Тако је свакако наведено због тога што је црква посвећена Св. арханђелима. *Велики београдски календар за годину 1852. са шематизмом Књажества Србије*, Београд 1852, 177. У Календару са државним шематизмом Књажества Србије за 1855, он се већ помиње као *грачанички свештеник*. *Календар са државним шематизмом Књажества Србије за 1855*, Београд 1855, 47. Ранисављевић се последњи пут помиње 1878. *Календар са Шематизмом Књажества Србије за простију годину 1878*, Београд 1878, 111.

14 Богољуб Н. Милошевић навео је погрешно презиме свештеника Јована, који је у парохији наследио Ранисављевића. Ради се о свештенику Јовану Ристићу, који је привремено опслуживао парохију ове цркве од 1879. до 1883. *Календар са Шематизмом Књажества Србије за годину 1879*, Београд 1879, 160. *Календар са Шематизмом Краљевине Србије за годину 1883*, 96.

15 У Државним календарима са Шематизмима Краљевине Србије из периода након 1883, нема помена Јована Мирића као свештеника цркве Грачанице. То, међутим, не значи да он није живео на тим просторима. Могуће је да је био и капелан у некој од суседних парохија. Међутим, и Богољуб Н. Милошевић о њему очигледно није знао ништа више сем имена, јер и сам наводи да презиме *Мирић* није тачно. Поменути свештеник Андрија

одавде отишли у неку другу цркву или манастир (овај поп Андрија вероватно је поповао и у Ћелијама, јер је постојала песма *Пој Андрија из Ћелија*).¹⁶

После попа Андрије опслуживао је ову цркву поп Владимир Томић¹⁷, родом из села Стубла¹⁸, од данашње породице Томића. Он је кратко време био кратко време при овој цркви, и не зна се где је отишао и кад је умро. По нестанку попа Владимира дошао је прота Јевто Поповић, Херцеговац звани Хаџо. Он је поповао од 1860. до 1911. године.¹⁹ У његовим старим данима замењивао га је његов син, парох ћелијски поп Васа Поповић.²⁰ Ова два свештеника позната су као добри националци и борци.

- свакако је служио у цркви Грачаница након Јована Мирића. Није, међутим, јасно због чега аутор сматра да није упамћен по правом презимену.
- 16 Богољуб Н. Милошевић записао је низ песама из Ваљева и околине, које су мало познате. Зато није искључено да је постојала песма и о поменутом свештенику, настала по мотивима из стварног живота. Године 1889, у до тада упражњеној парохији, помиње се ћелијски свештеник Андрија Јовановић. *Календар са Шематизмом Краљевине Србије за годину 1889*, Београд 1889, 95. Међутим, већ следеће 1890. године, он се помиње под именом Андрија Филиповић. *Календар са Шематизмом Краљевине Србије за годину 1890*, Београд 1890, 88. Овде се очигледно ради о истом лицу, јер се у свим државним шематизмима овај свештеник касније помиње као Андрија Јовановић, све до 1893, када је парохија поново била упражњена. *Схематизам Краљевине Србије с календаром за годину 1893*, Београд 1893, 112.
- 17 Могуће је да се ради о потомку Милована Томића из Стубла, који је био један од два обновитеља цркве 1814. године. Његовог имена, међутим, у Државним календарима са шематизмима, нема.
- 18 Село у околини Ваљева. Припада парохији цркве у Тубравићу.
- 19 Јевто Поповић први пут се помиње као свештеник цркве Грачанице 1884. *Календар са Шематизмом Краљевине Србије за 1884*. Београд 1884, 83. Податак да је при цркви Грачаница служио од 1860, дакле, није тачан. Међутим, надимак *Хаџо* указује на то да је можда ишао на ходочашће у Свету Земљу или на Свету Гору. Такви подаци нису уношени у државне шематизме, па су тим драгоцености када се нађу у изворима друге врсте, попут наративних којима припада и овај рукопис.
- 20 Од првог помена свештеника Јевта Поповића, до 1889, нема помена ћелијског свештеника, што значи да је та парохија можда била упражњена, а у том случају њом би управљао лелићки свештеник. Свештеник Василије Поповић, Јевтов син, први пут се помиње као грачанички, а не ћелијски парох 1894, док му се те године отац помиње као ћелијски свештеник. *Државни календар Краљевине Србије са шематизмом за годину 1894*, Београд 1894, 72. Тек од 1905, ова два свештеника замењују места. *Државни шематизам Краљевине Србије за годину 1905*, Београд 1905, 110.

После њих дошао је за пароха Александар Д. Јеремић, родом из Јошеве. Почео је служити ову цркву од марта месеца 1912. године. Он је редовно свршио Београдску богословију. Био је честит човек и добар свештеник. Опслуживао је ову цркву до 1926. године, када је отишао за члана Духовног суда. За време Првог светског рата ова је црква оштећена и доцније је поправљена. Благодарјећи овом свештенику сачуване су црквене књиге.²¹ После Александра Јеремића у ову цркву долази за пароха Вукашин Ристивојевић, свршени богослов и добар свештеник.

После мог одласка из Ваљева у Београд нисам се више интересовао за ову цркву, али без сумње остали новији подаци могу се наћи у архиви Црквеног суда у Шапцу. Напомињем да је ћелијска црква по моме предлогу претворена у женски манастир, и да је владика Михаило²² био ми захвалан што сам му тај предлог учинио. Калуђерице су својим радом и својим трудом обновили тај манастир, подигле му углед заједно са својим духовником, доктором Јустином.²³ Раније, као окружни протојереј, када сам долазио да прегледам цркву и књиге, увек сам нашао цркву запуштену или у пропадању, а свештенике *загрејане*, који су заборављали своје дужности.

Београд, 10. маја 1956.

Богољуб Н. Милошевић
протојереј – ставрофор

Извори и литература

Извори

- Архив Србије Београд, фонд: Државни савет ПАф IN, 30/836. 388 – 389.
- *Велики београдски календар за годину 1852. са шемајтизмом Књажевства Србије*, Београд 1852.
- *Државни календар Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца за године 1921-1922*, Београд 1922.

21 Свештеник Јеремић помиње се и у Државном календару Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца за године 1921-1922, када је Богољуб Н. Милошевић већ био окружни протопрезвитер у Ваљеву. У Ћелијама је свештеник и даље био Василије Поповић. *Државни календар Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца за године 1921-1922*, Београд 1922, 28.

22 Михаило (Урошевић), шабачко-ваљевски епископ 1922-1933. Видети: Вуковић, 1996, 332.

23 Јустин Поповић (1894-1979), духовник, писац, значајан део живота провео у манастиру Ћелије. А. Т. Р. *Јустин Поповић (Ћелијски)*. Енциклопедија православља 2, Београд 2002, 918-919

- *Државни календар Краљевине Србије са шемајтизмом за годину 1894*, Београд 1894.
- *Државни шемајтизам Краљевине Србије за годину 1905*, Београд 1905.
- *Календар са државним шемајтизмом Књажевства Србије за 1855*, Београд 1855.
- *Календар са Шемајтизмом Књажевства Србије за простиу годину 1878*, Београд 1878.
- *Календар са Шемајтизмом Књажевства Србије за годину 1879*, Београд 1879.
- *Календар са Шемајтизмом Краљевине Србије за годину 1883*, Београд 1883.
- *Календар са Шемајтизмом Краљевине Србије за 1884*, Београд 1884.
- *Календар са Шемајтизмом Краљевине Србије за годину 1889*, Београд 1889.
- *Календар са Шемајтизмом Краљевине Србије за годину 1890*, Београд 1890.
- *Попис цркава и манастира, Окружје ваљевско*, АС Државни савет ПАФ IIN, 30/836
- *Схемајтизам Краљевине Србије с календаром за годину 1893*, Београд 1893.

Литература

- А. Т. Р. *Јустин Појовић (Ђелијски)*. Енциклопедија православља 2, Београд 2002, 918 – 919
- Вуковић, 1996, 332 – Вуковић С., *Српски јерарси од деветиоџ до двадесетиоџ века*, Београд – Подгорица – Крагујевац 1996.
- Милошевић, 1920 – Милошевић Б. Н., *Из великих дана*, Београд 1920.
- Радосављевић, 2002, 114-116 – Радосављевић Недељко, *Црква брвнара у Сечој Реци, историја*, Београд – Сирогојно, 2002.
- Стојић, 2010, 12 – Стојић И., *Грчаница, црква и некропола крај Ваљева*, Студије 5, Београд 2010.

Summary

The legacy of Valjevo district former protopresbyter Bogoljub N. Milosević in the form of manuscript contains short description of the Gračanica church located in the village of Tubravić, as well as short schematics of its priests. Bogoljub N. Milosević wrote mentioned manuscript relying, partly, on the folk tradition of his home area around town of Čice which concerns one demolished monastery and the transfer of its books right there, to church of Gračanica. When it comes to priests mentioned in short schematics of that church, the author was quite precise and accurate. However, information about some of priests mentioned in the manuscript can not be found anywhere else in official church or state records, which gives this document even more value.